

максимальними абсолютними та відносними висотами. Саме привершинні ділянки як головного, так і другорядних вододілів відрізняються найбільшою щільністю горизонтального розчленування, проте на відміну від Буцацько-Трахтемирівської ділянки, відцентровий тип рисунку тут не простежується. Домінує лінійно витягнутий характер зони розтікання.

Варто відмітити, що поряд із індивідуальними рисами впорядкованості рисунку ерозійної мережі трьох ділянок Канівських дислокацій існують і спільні для них особливості. Так, загальною і досить характерною рисою є еквідистантність розташування низько порядкових приток. За кроком, або відстанню між ними, та напрямком простягання (північний захід - південний схід) вони контролюються ритмічним розташуванням лінійних лускуватих структур. Це типовий приклад структурно-денудаційного рельєфу, у формуванні якого провідну роль відіграла вибіркова денудація, що спрацювала по субпаралельних системах тріщинуватості в осях обірваних антиклінальних складок та по лініях насувів. Еквідистантно розташовані тальвеги інших напрямків (субширотного, субмеридіонального тощо), як правило, контролюються відповідними лінеаментними зонами.

Згадані риси геологічної та тектонічної будови підкреслює і така особливість у розміщенні притоків та головних русел ярів, як локалізація в одній точці місць впадіння лівих і правих приток, що мають північно-західний – південно-східний напрямок простягання. Структурний контроль останнього спостерігається і між сусідніми системами ярів, коли тальвеги 1-го порядку якби «продовжують» один одного через вододіл, фіксуючи одну лінію. Разом із еквідистантністю це створює загальний субпаралельний вигляд морфологічної організації земної поверхні. І якщо на північній та центральній ділянках ця особливість дещо «розбивається» іншими лінеаментними напрямками, то в межах Канівського блоку (в районі с. Яблунів, м. Канева тощо) вона беззаперечно домінує і виступає на перший план.

Можна констатувати, що як для району Канівських дислокацій в цілому, так і для окремих його ділянок, найбільш виразні та специфічні риси рисунку ерозійної мережі створюють елементи найнижчого порядку. Саме вони, на нашу думку, є індикаторами новітньої та сучасної геодинамічної активності цього регіону, які поряд із успадкованим характером віддзеркалюють ознаки закладання нових активних зон.

Список літератури

1. Бортник С.Ю., Ковтонюк О.В., Погорільчук Н.М. До питання класифікації та характеристики типів рисунку гідромережі. *Фізична географія та геоморфологія*. Вип. 1973). 2014. С. 5-15. 2. Іванік О. М. Ржаницин В.О. Особливості прояву зсувних процесів в межах Канівського Придніпров'я. *Актуальні проблеми геології України: наук.-практ. конф.*, 18 квіт. 2002 р.: зб. матеріалів. К., 2002. С. 33-34. 3. Лаврушин Ю.А., Чуğunний Ю.Г. Каневские гляциодислокации. М.: Наука, 1982. 100 с. 4. Палієнко Е.Т., Мороз С.А., Куделя Ю.А. Рельєф та геологічна будова Канівського Придніпров'я. Вид-во Київського університету, 1971. 95 с. 5. Ржаницин В.О. Прояви найновішої тектоніки у геологічній будові канівських дислокацій. *Сучасний стан та перспективи розвитку геоморфології, тектоніки, геоогії та палеогеографії*. Вид-во Київського університету, 1996. 6. Тимченко Ю.А., Іванік О.М., Крочак М.Д. Особливі риси яружної ерозії в районі Канівських дислокацій. *Моніторинг небезпечних геологічних процесів та екологічного стану середовища: V міжнар. наук. конф.*, 7-9 жовт. 2004 р.: матеріали. конф. К., 2004. С. 184-185. 7. Тустановська Л.В. Оцінка факторів новітнього тектогенезу Канівського Придніпров'я на основі структурно-морфометричного аналізу [Текст]: автореф. дис. ... канд. геол. наук : 04.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2015. 19 с.

УДК 911.3

Чиж О.П., Денисик Г.І.

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, м. Вінниця

ЯРИ В АНТРОПОГЕННИХ ЛІСОВИХ ЛАНДШАФТАХ

Ерозійним процесам у лісових ландшафтах географи приділяють мало уваги. На перший погляд – це закономірно. Давно відоме і доведене протиерозійне значення лісу. Через це усталеним є переконання, що ліс і яр (ерозія загалом) – поняття несумісні. Навіть

словосполучення «лісовий яр» є незвичним, а розвиток ерозійних процесів у лісових ландшафтах, особливо поява ярів – це уже об'єкт спеціального дослідження. Зазначене стосується лише натуральних лісових ландшафтів.

Багаторічні дослідження сучасних, переважно, антропогенних (умовно-натуральних, похідних і лісокультурних) лісових ландшафтів, дають можливість стверджувати – ерозійні процеси, зокрема яри у лісах, явище поширене. Особливо це стосується регіонів розповсюдження похідних лісових ландшафтів і лісокультур. Розглянемо детальніше «лісові» яри.

З ландшафтознавчого погляду – яри у лісі, це складні пара динамічні системи (яр – прилегла територія), що активно розвиваються у нехарактерних для них умовах. Просторово-часовий аналіз розвитку ярів у лісових антропогенних ландшафтах лісополля України показує, що їх кількість і площі постійно зростають. Здебільшого у похідних лісах і лісокультура яри приурочені до схилів нагірних дібров або днищ верхів'їв безлісних балок, що продовжуються на лісових схилах. Їх розміри різні й залежать від природних особливостей території формування та господарської діяльності людей. Переважають яри глибиною пересічно 6-8, зрідка – 10-14 м.

У лісових антропогенних ландшафтах ерозійні процеси й особливо формування своєрідних для них «лісових ярів» зумовлено [2]:

- *наявністю балок або незначних заглибин*, особливо в нагірних дібровах, вершини яких розташовані за межами лісу, розорані та мають значні за площею водозбори. Талі весняні та зливові води надходять з них до лісових балок або на крутий лісовий схил у вигляді концентрованого потоку, що здатний здійснювати значну руйнівну (ерозійну) роботу;

- *широким розповсюдженням не задернованих м'яких порід*, що легко піддаються ерозії. Пухкі лесоподібні суглинки і леси значної (до 5-7 і більше метрів) потужності, що повсюдно оголюються в результаті вирубки окремих ділянок лісу і надмірного випасу та знищення підліску на схилах балок і долинах річок, легко розмиваються, обвалюються і на дно ярів падають дерева та кущі;

- *нераціональною діяльністю людей*, що призводить до втрати єдності лісового біогеоценозу – третя й найважливіша причина формування ярів у лісових, переважно антропогенних ландшафтах. У лісі кожна колія від автомобіля, або малопомітна стежка може будь-коли за відповідних умов перетворитися на повноцінний «лісовий яр»[1].

Крім цього, активному розвитку ерозійних процесів, особливо ярів у лісових антропогенних ландшафтах сприяють випасання худоби, рекреаційне перенавантаження окремих лісових урочищ, зумовлені різними видами будівництва вирубки дерев на схилах, пожежі тощо. Є випадки формування ярів у лісі в результаті спускання води із ставків, що розташовані у верхів'ях як лісових, так і польових балок, що примикають до лісу.

«Лісові яри» не лише парадинамічні, але й парагенетичні активно діючі системи. Результатом їх діяльності є не притаманні для лісових антропогенних ландшафтів конуси виносу поряд з лісових ярів. За розмірами і структурою вони відрізняються від конусів виносу безлісних яружно-балкових ландшафтних комплексів, однак чітко виражені й часто перекривають лісові дороги, прилеглі до лісу городи, пасовища, заважають проведенню лісогосподарських заходів тощо.

Дослідження ерозійних процесів, особливо ярів, що поступово стають ознакою нераціонального природокористування у лісових антропогенних ландшафтах, необхідно продовжувати. Це дасть змогу розробити реальні заходи щодо раціонального використання й охорони не лише лісових, але й антропогенних ландшафтів загалом.

Список літератури

1. Денисик Г.І., Чиж О.П. Лісостепові полісся: монографія. Вінниця: ПП «Видавництво «Теза», 2007. 210 с. 2. Денисик Г.І., Рябоконт О.В. Натурально-антропогенні ландшафти Поділля: монографія. Вінниця: ПП «ТД «Едельвейс і К», 2016. 167 с.